

Ольга Яценко

Чаклунка

1

- Так де, ви кажете зупинилися?
- Друга хата від озера, – відповідаю я.
- Ов, у чаклунки! І не боїтесь?
- А чого мені боятися?
- В селі про неї говорять різне...

Дорожня втома і нещирий погляд жінки не заохочували до подальшої розмови. Я розрахувалася за молоко і пішла до хати, де оселилася. Вже засинаючи, думала про почуті слова. Я була в самому серці Полісся, в краю Мавки, оспіваної Лесею Українкою, в краю дрімучих лісів, синіх озер і, безумовно, чаклунів і різної нечистої сили. У передсонному забутті їхні образи впливали, змішувалися, перетворювалися на горбату постать хазяйки. Нарешті сон зморив мене.

- О-хо-хо-хо-тя, о-хо-хо-хо-тя, – виводив на світанку півень.
- Йо-хо, йо-хо, – вторила йому квочка.

Вкрите зеленою ковдрою подвір'я виблискує росою. Низьке сонечко поступово висвітлює стодоли, криницю, дерева, виграє на вологому листі старої яблуні. З передранкової темряви виступає згорблена, неначе зламана навпіл постать. Темна спідниця, легенька кофтина, біла стара хусточка. То баба Єва «літає» від стодоли до комори, від комори до поля, від поля до хати. Курей випустити, корову подоїти, свиням надати, сіно згребти, їсти приготувати. Тихою тінню носить її вона по подвір'ю.

«А дійсно, схожа на відьму, такою малих дітей лякають», – промайнуло в голові.

2

Таким було моє перше враження, коли років двадцять тому я вперше побачила її – Єву Адамівну. Ви здивовані? Мене теж зацікавило досить незвичайне ім'я моєї хазяйки. З часом ми подружилися. Нас зближувала закоханість у мальовничі волинські ліси. Скільки стежинок ми «облітали» разом з нею, в яких хащах не перебували, в яких болотах не чавкали у пошуках трав! У цих мандрах Єва відкривала мені таємниці лісу, рослин і свого власного життя. Одного разу вона розказала про своє ім'я.

– У моїх батьків вмирили діти. Матір пішла до священика, і він порадив: народиться дівчинка – назвати Євою. А батька мого, – сміючись продовжувала вона, – звали Адам. Так і вийшла Єва Адамівна. Та в селі ніхто так не величає, кличуть відьмою, а замолоду Євою звали.

Не відає Єва Адамівна, що в перекладі її ім'я позначає «життя», або «жива», і зауважують, що головною рисою виступає надзвичайна рухливість, непосидючість. Можете вірити, а можете ні, але більш спритної та жвавої людини мені не доводилося бачити. Уявіть собі, що вона ухищується жарити млинці в хаті та разом з тим сіно на подворі грабати (перевертати). Переверне млинці – і шусть за граблі, від грабель – знову до млинців. Надзвичайно!

– Єво, давайте я за млинцями подивлюсь!

– Вой, Іванівно, ви собі віддихайте, я сама звикла. В селі кажуть, що я відьма: все летаю та летаю. Ніхто так хутко не робить, як я. Ще одна жінка була, та вже років з десять як лежить. От лихо! А яка в мене жисть була? Не дай Боже нікому!

3

Присіла Адамівна на лавку і, збиваючи вершки у трьохлітровій банці, почала розповідь про своє життя.

– Народилася я в середині червня, за тиждень до війни. Батьки жили в хаті на хуторі. Я війни не пам'ятаю. Тільки мій покійний чоловік Сафрон (він старший за мене був) пам'ятає, що, як німці прийшли, то дітям цукерки роздавали. А коли відступали назад,

то спалили і село, і хутір. Я пам'ятаю тільки землянку, що батьки в лісі викопали. Там і жили. Багато наших рили землянки, будуватись почали вже після війни. Я була старша в сім'ї, після мене ще семеро дітей народилося, і всі вижили. Я й за няньку, і за робітницю була. А як підросла, поїхала з жінками в Херсон на заробітки. Вдень виноград збирали, а вночі зерно перебирали. Заробила грошей, додому привезла. Тоді й Сафрон посватався. Він важний був – фельшар. А мені сімнадцять. Про любов ніхто не питав.

Єва ритмічно струшує банку і продовжує спогади:

– Свекор і свекруха в мене хороші були – роботящі, і я від них не відставала. П'ять корів, чотири свині – хазяйство. Встаю в три години ранку і ношуся від худоби до печі. Спершу Таїсія народилася, а потім синів Бог послав. Старший, Василько, той змалку до роботи тягнувся. Потім Ростік, такий мрійливий, білесенький, аж світився.

Як на озері (а воно у нас цілюще) побудували міжколгоспний санаторій «Лісову пісню», я хлопців за руки – і перша на роботу найматися пішла. Зайшла, а начальник каже, що треба принести пашпорта. Пішла до сільради, а там свідоцтво про народження затребували. Ой лихонько, які документи: ніде не записували, тіки в церкві охрестили. Охо-хо! Так до чого дійшли: послали мене до лікаря, щоб по зубах, як у корови, мій вік дізнався. А той спитав мене і записав у картку. Сміється.

На Лісовій наперед начальник дав клумбу полоти. Казав: «Як вмієш, то й кімнати будеш прибирати!». На єдную мене сорок одна кімната, туалети та ще довгий коридор. Почали люди приїжджати. Я така була слухна, баляси не точила, що через десять років мене в новий корпус взяли. Там і до пенсії доробила. Я любила таку роботу, що з людьми. Мала півтори ставки та ще вночі клуб прибирала. Треба було гроші: донька вчитися поїхала.

Пригадую, як же добре мені там було! Поприбираю, квіти розставляю. Чисто і пахнуть гарно. За справну роботу мені таку велику ковдру подарували. Шанобливо ставилися. Як що треба швидко зробити, завжди Євку кличуть. Двадцять вісім років відпрацювала. Згадую тую роботу, як щастя. Рано вранці встану, свиням надам, худобу нагодую, корови подою, гарно вдягнуся (бо ж між людей) – та й на Лісову.

А прийду додому – старий мене і в хвіст, і в гриву. Вже п'яний. Кричить, б'ється. Все, що заробить, – на вітер пустить. Що та горілка-сухота з людьми робить! З чоловіка звіра робила й сина молодшого забрала. Ой, лихонько моє! Так в мене сумує серце за Ростіком, болить, ніяк не відпустить. Як перший раз знепритомнів, лікарі казали, що серце в його слабке, помре від горілки. Так і сталося: після вечірки у канаві знайшли, мертвого. Боже, яка то матір витримає! Та нічого не поробиш – мушу ряст топтати.

Гризливе життя було, сльозами вмивалася. Гонивая, як пес. За роботою і світа не бачила. Не можу, а йду вперьод.

4

Поки Єва розповідала про свою долю, у банці, яку вона весь час трусила, з вершків утворилося масло.

– Єво, а чому не купите маслобойку? – поцікавилась я.

– Та скільки мені того масла треба? Ось збила трохи, занесу дітям. Зараз свиням надам і побіжу до лісу. В мене заказ на ягоди й звіробій. Треба буде занести на Лісову.

На подвір'я зайшли дві жінки з малим хлопчиком, видно, що не місцеві. Питають у Єви трави від ревматизму. Птицею злетіла на горище, спускається з мішечками. Розказує жінкам, як запарювати і приймати. А малий, побачивши Єву, сховався за спину матері та злякано дивиться на бабу. Таких він бачив у книжці, де про Бабу-ягу. В оченятах жах. Страшно! А горбата відьма підходить до хлопця і пригощає його грушкою. Та от очі в баби зовсім не злі, а навпаки – світлі та добрі. Але взяти грушу малий так і не наважився. Матері ніяково за сина, вона шуткує, виправдовуючись.

– Ой, страшна згорблена баба! Та ти не бійся, синку, я діток не ображаю! – з розумінням промовляє Адамівна. Ніби це вона винна в тому, що така скрючена.

Хтозна, яка хвороба зігнула її горду постать та продовжує гнути далі, дедалі ближче й ближче до землі. Хіба вона зверталася до лікарів? Нема коли опікуватися собою. От і зараз, залишивши мене в хаті, побігла до стодоли доїти корову.

Тим часом я розглядаю її житло. Пів кімнати займає піч. Побілена груба потемніла, над нею задимлений бовдур. Білі стіни нерівні, видно, що колись мазалися просто руками. Вздовж стіни стоїть лавка, застелена саморобною ковдрою. Над вікном простенькі ікони у синіх дерев'яних рамочках: Ісус і Божа Матір. Над лавкою старі фотокартки родини. Ось велика з написом: «Уч. 7 кл. Мельниковської ВШ 1981-1982 н. р. Карнелюк Р.». Ростіка легко знайшла серед інших по світлому, наче сивому волоссю. Замріяний красень, мельниківський Лукаш. А ось і великий портрет Єви. Офіційний. Я здогадуюсь, що зроблений він років сорок тому в санаторію, певно, на Дошку пошани. Гарне тонке спокійне обличчя поліщанки. Гладко зачесане волосся зібране в косу на потилиці, над губою невелика родимка. Очі світлі та глибокі, як озера поліського краю, що переливаються сонячними відблисками. Красуня! Тоді ще не була вона горбатою і зігнутою. Мала горду пряму постать.

5

Повертається Єва. Несе відро молока. Проціджує його через марлю.

– Іванівно, давайте кружку, наллю вам молока. Ой лихонько, ледь корову здоїла: всі цицьки в неї порепані. І солодом мазала, і калганову масть прикладала, а воно болить. Гобається, не підпускає до себе. Теле покусало: ссало два місяці. Продали ондечки за дві тисячі сімсот. Я ті гроші не мала. Нащо вони мені? Невістці, Светці віддала, їй ще Іринку вчити.

Кинулася до комори. Комора – у пів хати. Стоять дві великі скрині: одна стара-престара з різними ручками, а друга темно-зелена, розписана яскравими квітами. Єва казала, що це їй батьки замовляли в надане. Далі складені дрова, банки з припасами. Усі кутки та стеля увішані в'язками трав. Тут і це на горищі, Євина фармацевтична фабрика. В темному затишку сушить вона назбирані за сезон трави: звіробій, чебрець, цмін, копитняк, материнка, парило – та багато інших, назви яких я навіть не знаю.

– Дивись, Іванівно, ось мох ісландський вельми гарний від кашлю. Я знаю лише одне місце, де він у нас буває. Треба йти далеченько, за медик (санаторій медичного інституту), не тею дорогою, що до Сахарова, а іншою, де корчі, з теї самої сторони. Мох я збираю взимку, як перший сніг випаде. Переберуся по неходженому – місце те я добре пам'ятаю – та почну мітелкою сніг розганяти. А мох сивий міцний, аж дзвенить. Брати легко. Тільки руки від морозу крепко зводить. Наберу, мішок на плечі – і гайда додому. Як трохи відтане, кину на піч – най сохне.

– Адамівно, навіщо вам така морока? Від кашлю іншими травами лікувати можна.

– Воно то так, але як застарілий бронхіт чи запалення легень, то краще за нього немає. Яюсь на Лісовій один будівельник хворий був. Ой, Боже єдиний, як же він бухикав! На ліки вже купу грошей викинув. Шкода мені його стало. Запарила моху, принесла. Попив дні зо три. Трохи полегшало. Потім навчила його запарювати. Відробила його бригада, збираються їхати. Приходить той чоловік до мене і дає сто рублів. Каже: «Бабцю, ви мене врятували від сухоти. Дякую вам».

– Ой, Боже правий! Забери свої гроші. Та трава п'єть рублів коштує, а ти скільки мені сунеш?

А він гроші поклав на стіл, повернувся і пішов. Мені й досі соромно, що взяла!

За розмовою проціджує молоко, потім метнулася до варива на печі.

– Корову вижену – і в ліс чкурнемо. А то в домі протовчешся – і нічого, а в ліс підеш – душею відпочинеш та ще ягід назбираєш. Я вчора шість літрів зібрала. Віддихаючи по п'ятнадцять гривнів забрали. На Лісовій по двадцять продають, а мені соромно. То ж такі великі гроші! А що мені збирати – залюбки.

– Єво, може, ваша спина від того й не розгинається, що ви все у наклонку робите?

– Отака біда чорна! Низом сунула б і сунула, а вверх – то не підніму. Вчора назбирала горішків.

– Та хіба зараз є горіхи?

– То квітка так зветься – горішок. Зараз покажу. Тільки треба брати рожевий, він від болю в голові.

Винесла, розстелила на газеті квіти. То була конюшина.

Вже котрий раз Адамівна задає мені загадки діалектними словами. Коли я вперше приїхала в Мельники, зібралася до лісу. Вже мала на прикметі місце, де багато малини росте. Раптом чую застереження:

– Туди не ходіть, там ведмеді.

– Які ведмеді влітку, поруч з людьми? – питаю здивовано.

Єва починає сміятися:

– А такі, що як вхоплять, то не відпустять!

Підводить мене до кінця подвір'я, де починаються хащі з кропиви та папороті, і показує на кущ ожини, що розкинув свої колючі гілки на всі боки.

– Отой як вчепиться, то вже не відкараскаєшся!

І дійсно, з малиннику я повернулася з кошиком запашних ягід і роздертими в кров руками та ногами, ніби побувала у ведмежих лапах.

А Єва вже кличе мене на горище. Сухенька, вона легко злітає по старій драбині, а я з побоюванням лізу за нею.

Отут її справжнє чаклунське сховище. Сохнуть великими шарами розстелені корінці, чорниці, гілки липового цвіту.

– Мені треба ще зібрати калгану, бо багато замовників. З того року ще трохи залишилося, а брати треба пізно восени. Саме перед морозами. Я їх викопаю серпом, так мені зручніше. Знаєте, Іванівно, як виглядає калган?

– Знаю, невеликий кущик з маленькими жовтими квіточками. Та він у вас при дорозі росте.

– Йой, йой, то не калган. Калган росте у полі, близько болота. А корінь в нього, як у дерева: навіть річні кільця має. Чим старіше рослина, тим більш цілющий корінь. Калган вельми добре лікує шлункові захворювання, подагру. Візьміть собі, я ще накопаю.

Вже злетіла з драбини і пораяється коло печі.

– Поженуся на поле. Там у мене огірочки є, сапкою пройду. А вже потім і до лісу. Я місце знаю, де ягода така велика, наче вишня. Тільки далеченько буде. Я зазвичай туди лісапедом їздила, та біда сталася: зачепило ровер за корінь, і мене

як підкине на руля – і по ребрах. Мабуть, що зламала. Так боліло, що себе не відчувала, світу не бачила. Вдень як вдень: за гонитвою ніби не чуєш, а от вночі – болить, наче ріжуть. Тоді я замісила дрібно порізану бодягу, додала трохи води, щоб було таке ніби тісто, та й приклала до грудей на ніч. Під ранок трохи відпустило. Теперо згадала: добре прикласти теплу запарену пшеницю. Тільки треба неодмінно читати такий заговор: «Забір кістяний, хробак нутряний, тягни сіль, костняниця, іди на пшеницю, клюйте її сороки, їжте її ворони. В ім'я Батька й Сина й Святого Духу. Амінь». Запарила би собі, та туди треба меду додати, а в мене немає. Та й допіру ще болить.

7

Нарешті Єва звільнилася від хатнього клопоту, і ми прямуємо до лісу.

Вийшли на вулицю. На лавках сидять погодки моєї хазяйки. Побачили нас і про щось шепочуться. Одна не витримала і звернулася до Єви:

– А шо, Євко, по ягоди? Ти ж груди побила – вчора ледь-ледь совалася! Усе тобі мало, і куди гроші будеш дівати? – аж медом та з маком (не щиро) прошипіла.

– А діда молодого собі куплю, – жартує Єва.

– Ой, дивися, всіх грошей не заробиш! – заздрісно застерігає.

Звернули на стежку. Єва тихо сміється:

– Ой, подруги мої милі! Як постаріли, так з лавки не злазять. Усім кісточки перемили. А більше достається мені. Вже така я в них жадібна, ненаситна: і ягоди всі в лісі зберу, і трави всі позабираю – а мені все замало! Та не розуміють вони того, що ліс – то мій відпочинок, моє свято, моя душа.

Знаю, що відьмою прозивають. Сусідка моя Марія всьому селу нашепотіла, що бачила, як я вночі через вікно вилітаю.

Вір не вір, а воно дійсно взимку на Різдво сталося таке. Вася прийшов напідпитку і заночував у мене, щоб Светка його не сварила. А серед ночі проснувся і пішов додому. Та, мабуть,

ще не зовсім протверезів, бо зачинив двері зовні. Прокинулася я, бо корова чогось почала серед ночі мукати. «Що за лихо?» – думаю. Кинулася до дверей – а вони закриті. Кинулася – а вибратися не можу. Тоді я відчинила вікно і стою на підвіконні, гадаю, як злізти. А тут – Маруська, мабуть, до вітру вийшла. Побачила мене та почала хреститися. От по всьому селу й рознесла: Євка – відьма.

А ось і ліс. Сонечко вже стоїть високо, роса висохла. Та в лісі немає спеки. Пахне ялинковою смолою, чебрецем. Ступаємо по сизому моху, ноги пружинять, ніби йдеш по невідомій планеті. Де-не-де червоніють капелюшки сиріжок або виглядає лисичка, схожа на жовтий березовий листочок.

– Іванівно, хуткіше! Звернемо до болота, там ягоди повно.

А ось і чорничник. Дістає глечик, зав'язаний шворкою, ладнає його на поясі. Я пристосовую свою пластикову тару – і полювання почалось. Чорничник дійсно багатий. На одному кущику по два десятки ягід, та такі крупні! Але мій азарт швидко вщухає. Тут темно не тільки від чорниці, а ще й від комарів. Вони під стать ягодам: такі ж величеські, та ще й настирні. Та я добре підготувалася до зустрічі з ними: одяг мій – штани і куртка – зі щільної тканини, а ще мажусь «Офом». Та його вистачає не більше ніж на пів години. Обличчя вже зудить, очі підпухли від укусів, та я намагаюся не відставати від Єви. А вона, в старенькій літній сукні без рукавів, в драних старих чоботях, нахилиє кущик за кущиком і моторно збирає ягоди.

– Єво, хіба вас комарі не кусають?

Сміється:

– Мене вони тільки цілують! Та я вже звикла, не звертаю на них уваги.

Дивлюсь – усі руки в неї вкриті великими пухирями.

Зібрала півторашку і ледь розгибаю спину. А у Єви вже два дволітрові глечика повні.

– Єво, я чому ви не берете гребінкою? Я бачила, жінки хутко нею гребуть.

– Е, то не для мене! Коли береш бралкою, так у нас гребінку звуть, то багато листя зриваєш даремно. Потім дивишся на чорничник – а він весь голий. Не до вподоби мені те.

Я знайшла високу галявинку і лягла на м'який оксамитовий мох. Верхівки сосен тихенько гойдаються, шепечуться. Розсипається дзвіночками зяблик. Звертаюся до Єви:

– А знаєте, для чого комарі у лісі? Щоб нагадували людині, що вона не в раю.

– І я завжди дякую Богові за таку красу, за кожную травинку та гілочку лісову. Що, Іванівно, втомилася? То пішли в озеро шубовснемосья. А там швиденько вечерю готувати.

«Шубовснулися» в озеро. Єва знаходить під кущем за-здалегідь заховане мило, мочалку і починає старанно терти своє сухе худеньке тіло. Пливу все далі та далі від берега. Сріблясті хвилі грають, повторюють свій танок на прозорому дні.

Вода така чиста, лагідна, що, здається, її не існує, а ти ніби розчинився у синій безодні, став часткою нескінченного всесвіту. Лягаю на спину, заплюшую очі. Миготить, грає калейдоскоп кольорів.

Вертає до дійсності голос Єви:

– Іванівно, Іванівно, нуж бо вертай, потонеш!

– Не хвилюйся, стара я вже, щоб русалкою стати, – відповідаю, сміючись.

Вода зцілила покусане тіло. Втоми як не було.

По бузковому чебрецю між високих сосен йдемо додому. В оксамитовому моху де-не-де жовтенькі цяточки – лисички. Збираємо. А Єва вже летить до хати. Ледь поспіваю за нею.

– Зара наварю супчику з грибами. Хоча малувато, але буде пахкий. Наскубу гороху, бульби кину – смачнющо. От свиням надам – і до Лісової. Маю заказ на чорниці.

Швидко-швидко рухаються Євини плечі, а руки спущеними крилами майже торкаються землі.

Спустилася темрява. Зоряна поліська ніч. Дивлюся на маленькі темні вікна Євиної хатинки і мимоволі посміхаюся. Ось зараз відчиниться стулка – і полетить моя відьма світ за очі. Завтра Івана Купала.

* * *

Я знову у Мельниках. Три дні як поховали Єву. Не встигла проститися, не встигла подякувати за той чарівний світ, що вона мені подарувала. Ліс тихий, замріяний. Де-не-де чути дзвін вівсянки: «Сінь-сінь-сінь-сінь». Їй відповідає гучний флейтовий посвист іволги: «І-ль-ю-і-у, і-ль-ю-і-у». Легкий вітрець шелестить листям. Це вона одзивається до мене. Не відьма, не чаклунка, а постаріла лісова Мавка звертається до мене:

Я обізвуся до них
Шелестом тихим вербової гілки,
Голосом ніжним тонкої сопілки,
Смутними росами з вітів моїх –
Бо в серці мала те, що не вмирає.

